

ראש חדש למחשבה חדשה / נתן אלתרמן

1

כל שעה שמהלך מדיניותנו החיצונה משתבש ונתקל בקשיים, מתבטא דבר זה מיד בבהלת הצהרות והסברים של מומחי משרד-החוץ, שעיקר דבריהם כך:

-הכל בסדר גמור!

ובאם הקשיים קצת חורגים מן הרגיל, והנחות-היסוד מתערערות באופן רציני, אנו שומעים הסבר מלא יותר, ששיעורו כך בערך:

-מעולם לא היה מצבנו המדיני איתן במידה כזאת.

כדבר הזה אירע גם בימים אלה ממש, אלא שהפעם מיהר המצב-כהוויתו להבקיע מבעד לתחזיות הוורודות מדי, ובעיתונינו אנו מוצאים עכשיו כי שיחות שר-החוץ עם ראשי הממשל בווינגטון היו "נוקבות וקשות, אם לא למעלה מזה" ("למרחב").

והמשקיפים מספרים כי בטיוטת התכנית, שהכינה ווינגטון לשיחות ארבע המעצמות, אין היא עומדת על פתרון-שלום באמצעות חוזה דווקא, ואינה מתכוונת אלא לתיקוני-גבול קלים בלבד, לעומת קווי ה-4 ביוני 1967, ובעניין ירושלים היא סבורה כי לירדן מגיעות לא רק זכויות של מעמד דתי בלבד ובשאלת הפליטים היא מעלה אפילו אפשרות של החזרה טוטאלית.

בקיצור, משהו שמתקרב, בערך, לסיכום של "אין מתום". על-כל-פנים לפי שעה.

מי שאומר, אפוא, כי לישראל נכונה מערכה מדינית קשה וסבוכה, אינו טועה. אלא שדווקא עכשיו, יותר מאשר לנוכח התחזיות הוורודות, יש טעם לומר – מצד ההווה-האסטרטגי וסיכויי המאבק הפוליטיים ומשאבי-הכוח ואפשרויות-התמרון וההשפעה – כי מעולם, אולי באמת מעולם, לא היה מצבנו הלאומי והמדיני כה רב תקוות לעתיד.

2

בשלב חשוב זה – אולי שלב מכריע – של המערכה עלתה גולדה מאיר לעמוד בראש ממשלת ישראל וצריך לומר כי שלוש הופעותיה הפומביות עד כה – בנאומה בכנסת, בשיחה עם עתונות-חוץ ובדברים שהשמיעה בטלוויזיה (לפי מה שנמסר בעתונים) – העידו כי תגובתה על הדברים היא התגובה הנכונה.

על-כל-פנים הרושם הראשון בציבור ובעתונות היה, כידוע, חיובי ביותר. אין זה רק עניין של תקיפות. יש בהופעתה, בלי ספק, משהו משיעור-הקומה ההולם. עובדה היא כי בכל הצמרת הוותיקה אין אתה מוצא אחד שהיה יכול לשאת כך בכהונה זו. ייתכן כי בה, יותר מאשר באחרים, נשתמרה אותה מהות של שרשי-ראשונים. ייתכן כי היא מאותן נשים חלוצות של ראשית, שהחזיקו מעמד, יותר מן הגברים, מול כוחה של העסקנות. כאן, בדמותה, אתה חש שוב משהו מגזע של בן-גוריון ליד ההגה.

כבר בהופעתה הראשונה הורגש ייחוד גישתה אל הבעיות. לכאורה, גישה של פשט, של הווי, של מוחשיות שימושית שאין בה זינוק והמראה, אך עם זאת בלט בתגובותיה ותשובותיה גם יסוד חזק של עקרונות ברורה, של העמדת הבעיות לא רק על תמציתן המוחשית אלא גם על חודן העקרוני.

אך שום שיעור של התאמה לתפקיד לא יהא בו כדי להתמודד כהלכה עם אתגרי הזמן, אם לא יתחולל שינוי יסודי **בקווי ההתמודדות**, ביסודות שעליהם התמודדות זו נשענת. ממשלת ישראל יש לה ראש חדש, אך הדבר שהיא זקוקה לו, הוא גם מחשבה חדשה. השינוי צריך להיות מורגש לא רק ברובד הטכני של ניהול המדיניות אלא גם ברובד הרעיוני, הרובד המהותי של התוכן.

3

לגבי עיקריה של מדיניות-החוץ הישראלית בשעה זו, אין, כמסתבר, חילוקי-דעות בממשלה.

אך חילוקי-הדעות – ולמעשה **קפאון** הדעות וקפאון המחשבה – הם לגבי קווי המדיניות והמעשה בתחום הפנימי, זה שבלעדיו אין המאבק המדיני החיצוני אלא קליפה בלי תוך.

לגבי קביעת הקו כלפי פנים יש כיום, כידוע, קול אחד הדורש החלטה, המדגיש בלי-הרף את דחיפות הדבר והמציע כיוון מעשי וברור, פרי מחשבה דינאמית ואמיצה שלא חדלה להיות ערה לחילופי הנסיבות ולהתפתחותן.

זהו כיום קולו של שר-הבטחון, אשר עיקריו הם התנחלות ושילוב כלכלי של תושבי השטחים, על-מנת להמעיט תלותם במדינות ערב, ושאר עיקרים בכיוון זה, כולל מחשבה על החלת החוק הישראלי על "השטחים" וביטול הדינר הירדני כהליך חוקי בתוכם. כל זאת, כידוע, תוך שמירת שערם פתוחים בין תושבי הגדה ובין ממלכת ירדן.

איני נכנס כאן לעניין הגדרתן של מטרות סופיות, אך אין ספק כי גם כתכנית לתקופת-מעבר חשובה תכנית זו מבחינת שלימות הארץ לא פחות מכל אקט מדיני של קביעת ריבונות ישראלית על השטחים. זהו קו אשר

בלעדיו אין כל הכרזה של ריבונות אלא אקט הצהרתי גרידא, ואילו אתו **יחד** נעשית הכרזה כזאת כמעט מיותרת.

רשאי, כמובן, אדם להתנגד לקו הזה מנימוקים מדיניים ומנימוקים כלכליים וכדומה. אך ההתנגדות צריכה להיות יאה לעניינו של הנושא, להיקפו ולרמתו. ואילו מה ששמענו לעניין זה מפי גולדה מאיר, לפני היותה ראש-ממשלה, הוא דיבור שדלילותו אינה הולמת את השאלה.

4

וכך אמרה גולדה מאיר בשיחה עם צעירי המפלגה:

"אני רוצה מדינה יהודית ועבודה יהודית. אחת הסכנות הנשקפות לנו זו עבודה ערבית. יש מקצועות כמו בניין, שעובדים בהם כמעט רק ערבים. אין כמעט עבודה שחורה שעושים יהודים. זה מרוקן את הציונות מכל תוכן. רק יצירתנו העצמית בארץ הביאה לנו את המדינה. אני חושבת שאת בעיית הערבים יש לפתור בשטחים עצמם. איני רוצה שהאופי היהודי של המדינה ייעלם. כי אז לא יהיה מה שימשוך יהודים לבוא לארץ".

פיסקה זו הובאה בעתונים במרכאות כפולות ולא תוקנה וכנראה היא באמת כפי שנאמרה. ובכן, גם אם נניח כי עבודה שחורה יהודית היא באמת שאלת השאלות כיום, בתקופה שבה אנו עומדים לפני משימות דחופות של הקניית מקצוע ומומחיות לעובדים, גם אם נניח כי את ההימנעות מעבודה שחורה גורמים רק הפועלים הערבים המצויים, גם אם נניח כי אפשר לתקן מצב זה על-ידי מניעת עבודה כזאת מערבים, אם גם נניח כי זה הוא הדבר הקובע את יצירתנו העצמית בארץ, גם לאחר כל זאת ספק הוא אם זו נקודת-המוצא הנכונה לדיון בנושא העשוי לקבוע גורלה המדיני של ארץ-ישראל. כן, גולדה מאיר מדברת בפיסקה זו על עתיד המדינה, על אופיה, על משמעותה של הציונות, על גורל הארץ והאומה, אך הצרה היא שמתוך כל הנאמר בפיסקה זו אין להיפטר מן הרושם שדעתה זו מתבססת על תופעה שאינה שייכת אפילו לעקרון העבודה העברית אלא לתחום האיגוד המקצועי ובעיקר לאגודת פועלי הבניין. לא זו נקודת-התצפית ונקודת-המוצא לדיון בשאלות אלה. גולדה מאיר מסוגלת ודאי לזיכרון ענייני יותר, וצריך להניח כי הכהונה החדשה תהיה לה מיצפה חדש גם לעניין זה.

5

לגבי מדיניות-החוץ יש כאמור, תמימות-דעים בממשלה. היעדים ברורים: התנגדות לפתרון כפוי, עמידה על שלום של חוזה. אך עם כל זאת, ומתחת לכל זה, ברובד היסודי העקרוני, נמשך ללא תמורה קו טיעון מדיני אשר כיוונו טעון תיקון מהותי מן היסוד. מבחינה זו עוד לא העידו הופעותיה של גולדה מאיר על שינוי כלשהו ורצוני לעמוד על קטע אחד מנאומה בכנסת, קטע שלכאורה אין בו פגם, אך בו הובלט אחד המישגים הפאטאליים של מדיניותנו, כפי שהיא מנוהלת מאז מלחמת-ששת-הימים.

בנאומה בכנסת אמרה גולדה מאיר כדברים האלה:

"[שכנינו] יודעים היטב כי עמידתנו, במקום שאנו עומדים לאחר מלחמת-ששת-הימים, אינה תוצאה של מגמת התפשטות, אלא תוצאה ישרה מן המזימות שלהם להשמיד את מדינתנו, מזימות שנכשלו, למזלנו".

דברים אלה הם, כמובן, אמת לאמיתה. ואף-על-פי-כן אין הם האמת כולה וחבל שבכל הנאום כולו לא מצאנו דבר שישלים את הטעון-השלמה לגבי האמת החלקית הזאת.

אמת זו היא חלקית לא משום שדברי גולדה מאיר אינם נכונים, אלא מפני שהתהליכים אשר גרמו את עמידתנו כיום "במקום שאנו עומדים לאחר מלחמת-ששת-הימים" אינם מתמצים רק במזימה הערבית להשמידנו ובהכשלתה של מזימה זו.

תהליכים אלה – ולא לגולדה מאיר או לשאר חברי הממשלה או למישהו מבינינו יש להזכיר זאת – כוללים עוד משהו.

אף אם ניטול רק את הזמן החדש, את עשרות השנים האחרונות, נמצא כי תהליכים אלה שגרמו את עמידתנו כיום ביהודה ובשומרון, כוללים לא רק את חוסיין ומזימתו, אלא גם גורמים אחרים, רבים וכן שונים, כגון מזימות החלוצים הראשונים, אנשי ביל"ו ואנשי עליה שניה ושלישית, אשר שטחים אלה "שאנו עומדים בהם כיום" היו מראשוני סיבות עלייתם ארצה, וכגון מזימות הצהרת בלפור והבית הלאומי היהודי, אשר שטחים אלה נכללו בתוכם, ואפשר אפילו להוסיף ולומר כי עמידתנו כיום בשטחים הללו נגרמה פחות על-ידי קוצר ראותו של חוסיין (אשר לא שעה לעצת ישראל לא לצאת למלחמה), מאשר על-ידי רוחק-ראותו של הרצל, חוזה הציונות המדינית, וכי מלחמתו של בן-גוריון להקמתה של מדינת ישראל גרמה לעמידתנו כיום "במקום שאנו עומדים" יותר ממלחמותיהן של כל מדינות ערב גם יחד נגדנו.

כהמשך לכל אלה אפשר אפילו להוסיף ולקבוע כי אף שאין לנו ולא היו לנו ולא יהיו לנו כוונות התפשטות ואף שלולא המזימה הערבית לא היינו עוברים את הקו הירוק, אין לראות את עמידתנו כיום, מעבר לקו זה, כעמידה בטריטוריה אשר בעלותה הערבית המדינית היא מושכל ראשון, או כעמידה של צה"ל בוונצואלה או בפאראגוואי.

לכל ההשלמות הללו לא היה זכר בנאומה של גולדה מאיר בכנסת, אף כי שורת ההגיון נותנת שלפחות בנאום כזה, נאום-כתר של ראשית כהונה, היה מקום להתוות קצת קווים כוללים של ביסוס ותזכורת.

היעדרם של דברים אלה היה כה מוחלט, עד כי אותה פסקה על "נחלת אבות" ששולבה בנאום, צילצלה באמת כמליצה יתומה ומטושטשת וחטופה שהיה בה אחד מששים של עלבון לתוכן הכלול בה – תוכן אשר לא מעטים (וגולדה מאיר בתוכם) כרכו אותו פעם יחד עם קדחת וחינוך וברחש ודפיציט, שלא לדבר על עניינים קשים יותר שסופם מציבות, מאז החאן בחזרה ועד הר הרצל. כן, היה אחד מששים שבעלבון באותו פסוק חטוף על "נחלת אבות", ביחוד אם נזכור כי רבי ממשלה אישרוהו כמי שכפאם שד והוא נכלל בנאום לא כעניין לגופו אלא כציטטה מקול-קורא שפורסם בשעתו על-ידי הממשלה והסוכנות.

טשטוש זה, כאמור, אינו חדש במדיניותנו, דבר זה בא לידי ביטוי אך לפני זמן קצר בראיונו של ראש-הממשלה המנוח עם כתבי "ניוזוויק". הסערה פרצה אז, כידוע, בשל אותו דיבור על "האזורים המיושבים של שכם וג'נין", אך דיבור זה אינו אלא פרט לעומת עיקרם של דברים שנקבעו בראשיתו של הראיון ממש.

את שיחתם פתחו הכתבים כך:

-כיצד אתה מצדיק את המשך כיבוש האדמות הערביות בידי ישראל?

אחרי ניסוח כזה של שאלה, אין, כמובן, מקום לדבר על תיאוריות מדיניות, אלא רק על תאריכי פינוי, אך התשובה לשאלה זו ניתנה לפי אותו קו שנסתמן בנאום של גולדה מאיר בשבוע זה.

וכך אמר לוי אשכול לכתבי ה"ניוזוויק":

"אילו קיבלו מדינות ערב, כמו כל העולם, את יסוד מדינת ישראל, לא היה קורה כדבר הזה. לא היה כלל צורך לשנות את גבולותינו כמלוא הנימה. אבל אחרי מלחמת-ששת-הימים זהו נס שאנו עדיין כאן. - - כיבוש השטחים בידינו הוא תוצאה של מלחמה. בשנת 1949 כבשה ירדן את הגדה המערבית בניגוד להחלטות או"ם. בשנת 1967 אנו כבשנו את הגדה. נראה כי שוכחים שהערבים היו ראשונים שהתקיפו".

ובכן, גם בתשובה זו של אחד מראשוני החלוצים, של ציוני עד מוח-עצמותיו, לא היה שמץ ערעור על ערבותם המדינית של יהודה והשומרון. כל מהותם של שטחים אלה מסתברת מתוך התשובה בכך שבשנת 1949 כבשו אותם הערבים, שלא כחוק, ובשנת 1967 כבשנו אותם אנחנו, מפני שהערבים התקיפו אותנו.

אכן, הסערה שפרצה מסביב לאותו ראיון, עם כל היותה מוצדקת, היתה אולי מיותרת. לא רק משום שהיא פרצה מסביב לדיבור שלא היה עיקר (עניין האזורים המיושבים של ג'נין ושכם), אלא משום שנושא השערוריה האמיתית היה צריך להיות לא פסוק זה או אחר ולא ראיון זה או אחר, אלא יסודי התפיסה המדינית שלנו בכללותה.

כל זה נובע מכך כי לאחר מלחמת-ששת-הימים – לא כבעת קיומו של הקו הירוק – החלה מדיניותנו לראות את השטחים הללו כמשהו השייך מששת ימי בראשית לממלכה הירדנית ההאשמית, כמשהו שיש "להחזירו" למישהו, וכשאומרים "להחזיר" אין הכוונה לפלחים בעלי הנחלאות, שעל זכותם להוסיף ולהחזיק באדמותיהם אין מערער, אלא לחוסיין מלך ירדן, לבעלותו המדינית הערבית, שכן את טענותיו אנו מקבלים מבחינה עקרונית, ויש בינינו שמקבלים אותן גם למעשה. אם כך תימשך ראייתנו זו, עשויה מלחמת-ששת-הימים להיחזר בזכרוננו, יחד עם "דבקותנו בהחלטת מועצת-הבטחון", כמאורע אשר בעקבותיו – כן, דווקא בעקבותיה של מלחמה זו – היה עם ישראל נכון לוותר מרצון ויתור בעל משמעות היסטורית, שאין למעלה ממנה, על לבה של ארץ-ישראל.

משום-כך, שעה שאנו משבחים, ובצדק, את ההצהרות התקיפות והנכונות של מדינאינו בשעה זו, נוכח הנטיות המסתמנות בושינגטון, עלינו לשים אל לב כי תקיפות זו אינה גורם בר-ערך מלא, כל זמן שהיא עולה מן הקרקע הצחיחה, המקצועית, הטכנית, הפרוצדוראלית, של מדיניותנו כפי שזו התנהלה עד היום.

אחד מיועצי הנשיא ניקסון אמר בימים אלה, כי בין הגורמים העיקריים העשויים להשפיע על מדיניות הנשיא יש למנות את דעת-הקהל באמריקה, האוהדת את ישראל, אך אהדה זו לא תקיפותנו יצרה אותה ולא התקיפות תקיים אותה. עלינו להביא בחשבון כי שעה ששר-החוץ אומר, כי ישראל לא תקבל שום פתרון כפוי וכי אפילו המארינס לא יכריחו אותה להסכים לכך, הרי זה יפה מאוד, אך ראוי לזכור כי לאחר שאנו מאשרים בלי הרף, זה שנה וחצי, שעמידתנו אינה אלא עמידה בטריטוריות ערביות כבושות קשה קצת לקוות להבנה יתירה מצד דעת-הקהל להתנגדותנו לכפיית פתרון המתיימר למלא דרישות בטחונה של ישראל (על-ידי ערביות המעצמות ועל-ידי הצבת כוח בינלאומי וכיוצא באלה). על אחת כמה וכמה שעה שהעולם נכסף להידברות בין המעצמות ולשיתוף ביניהן. עלינו להבין כי כל זמן שאנו דוגלים בטיעון הבטחוני בלבד, יהיה קשה יותר ויותר לשכנע את העולם שרק גבולות בטוחים, כפי הבנתנו אנו, הם ערובה לבטחון. אמצעי-בטחון יש להם תחליפים. רק לצדק אין תחליף. רק לזכות הלאומית, האנושית, זכות העבר וזכות ההווה, זכות הקורות של זמננו ושל ימים עברו, קורות אומה, קורות תרבות, קורות לשונה, קורות קשריה עם שטחים אלה, וגלגוליהם של שטחים אלה בזמן האחרון, והוקעת זיוף גלגוליהם על-ידי אויבינו, רק אלה הם דברים שאין להם תחליף. אך את כל אלה זנחה מדיניותנו, שמטה זאת מתוך תפיסתה, מתוך טיעונה, מתוך עולמה.

עלינו לערער את הנחות-היסוד של ערביות השטחים הללו מבחינת בעלות מדינית, עלינו לערער את הנחות-היסוד של החלטות מועצת-הבטחון (בשעת-כושר זו של התנערות הערבים ממנה וחילופי המימשל), אך אנו מוסיפים להכריז בלי הרף על "דבקותנו" בהחלטה זו אשר בסופה תלויה חרב-דמוקלס של הנסיגה, ואנו עושים את "התמיכה בשליחות יארינג", הבאה להגשים החלטה זו, כאחד מעיקרי אמונתו וחזונו של עם ישראל.

תפנית מדינית חדה של יציאה מתוך הסבכים הריקים הללו, שינוי מחשבה, שינוי טעמה ותוכנה של מדיניותנו, זה כיום תפקיד ראשון במעלה של ממשלתנו החדשה.